

**ҚР БҒМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚР МӘДЕНИЕТ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚСТАН ӘЛЕУМЕТТАНУШЫЛАР ҚАУЫМДАСТЫҒЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РК
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РК
АССОЦИАЦИЯ СОЦИОЛОГОВ КАЗАХСТАНА**

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE RK
MINISTRY OF CULTURE OF THE RK
ASSOCIATION OF SOCIOLOGISTS OF KAZAKHSTAN**

**II ФОРУМ
МОЛОДЫХ СОЦИОЛОГОВ КАЗАХСТАНА**

(в рамках V Конгресса социологов Казахстана
«Стратегия «Казахстан-2050: социальное
развитие общества» и V Конгресса социологов
тюркоязычных стран «Национальные стратегии
развития тюркоязычных стран»)

**Алматы
2014**

УДК 316.3 (063)

ББК 60.5

М 34

Главный редактор:

Президент Ассоциации социологов Казахстана,
доктор социологических наук, профессор *М.М. Тажин*

Редакционная коллегия:

член-корреспондент НАН РК, доктор социологических наук,
профессор *З.К. Шаукенова* (отв. редактор),
доктор социологических наук, профессор *С.Т. Сейдуманов*,
доктор социологических наук, профессор *Г.С. Абдирайымова*,
доктор социологических наук, профессор *Ш.Е. Джаманбалаева*,
доктор социологических наук, профессор *Г.О. Абдикерова*,
доктор социологических наук, профессор *Н.У. Шеденова*,
кандидат социологических наук *С.А. Амитов*,
кандидат социологических наук *Ю.В. Кучинская*,
докторант PhD *Н.Ж. Биекенова*,
докторант PhD *А.А. Кокушева*

М 34 **Материалы II Форума молодых социологов Казахстана** (в рамках V Конгресса социологов Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050: социальное развитие общества» и V Конгресса социологов тюркоязычных стран «Национальные стратегии развития тюркоязычных стран»). – Алматы, 2014. – 600 с.

ISBN 978-601-304-008-0

Данный сборник включает в себя научные статьи молодых казахстанских социологов, подготовленные в рамках тематики V Конгресса социологов Казахстана и V Конгресса социологов тюркоязычных стран.

Материалы адресуются органам государственного управления, а также научным сотрудникам, преподавателям, магистрантам и докторантам PhD, специализирующимся в области социологии и социально-гуманитарных наук.

УДК 316.3 (063)

ББК 60.5

ISBN – 978-601-304-008-0

© Институт философии, политологии
и религиоведения КН МОН РК

© Ассоциация социологов Казахстана, 2014

© Тажин М.М., 2014

II ФОРУМ МОЛОДЫХ СОЦИОЛОГОВ КАЗАХСТАНА

Турманова Ж.Е. Жастардың белсенділік құндылығын арттырудағы өзін-өзі тәрбиелеудің реттегіштік рөлі.....	311
Умирзаков М.Е. Дәстүр әлеуметтану пәні ретінде.....	318
Шнарбекова М.К. Өмір сапасы әлеуметтік дамудың көрсеткіші ретінде.....	326
Шнарбекова М.К., Алтынбеков А.Б. Әлеуметтік көңіл-күй категориясы: теориялық талдау.....	335
Әди Б. Ұлт зияларының бейнелеу өнері және жастар.....	346
Юсупов Қ.Е. Индустриалды-инновациялық даму стратегиясы инновациялық дамудың негізі ретінде.....	354
Кокушева Ә.А. Қазіргі Қазақстан жастарының саяси бағдарлары.....	361
Алтысбаева М.Б. Роль нравственно-духовного образования в системе ценностей современной молодежи.....	369
Аппельганц Е. Некоторые аспекты функционирования католических общин Казахстана.....	375
Ашкенова Г.Т. Особенности религиозной идентичности молодых мусульман (по результатам социологического исследования).....	384
Базаркулова Ж.А. Влияние экстремизма на молодежную среду.....	391
Баймуханова А.М., Алтысбаева М.Б. Субъективное благополучие как фактор успешной адаптации молодых специалистов к профессиональной деятельности.....	399
Байсалбаева Б.А. Проблемы академической осведомленности в процессе выбора профессии молодежью в современном обществе.....	406
Бейсенбаев А.К. Социодиагностика взаимодействия казахской и русской культур в Павлодарской области.....	416
Бейсенова А.А. Формирование религиозной идентичности в современном обществе.....	425

ӘЛЕУМЕТТІК КӨҢІЛ-КҮЙ КАТЕГОРИЯСЫ: ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

М.К. Шнарбекова,
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ,
«Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс»
кафедрасының оқытушысы,
А.Б. Алтынбеков,
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD-докторанты

«Көңіл-күй» категориясын ғылыми тұрғыдан зерттеу XIX ғғ. аяғынан бастау алып, Т. Адорно, Э. Эриксон, Д. Кэмпбелл, М. Шериф, К. Левин, С. Халл, Э. Толмен, К. Чемберлен, В. Хессе, С. Москвич, Н. Луман, М. Шелер және Г. Таджфел еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

Әлеуметтік көңіл-күй түсінігі екі мағынаны қамтиды: психологиялық және әлеуметтік. Әлеуметтік көңіл-күйді зерттеудің алғышарты ретінде ғалымдардың әлеуметтік – психологиялық феномендерді, соның ішінде, көңіл-күйді қарастыратын бағытты жапқыздыруға болады. Сезімдердің маңыздылығының салыстырмалығы туралы жеке пікірлерді ежелгі ойшылдарының еңбектерінен табуға болады.

Ежелгі Шығыста адам жаны, оның эмоционалдық, рухани әлемі – Сансараның шектеусіз тізбегінің бір бөлігі ғана болған. Осындай түсініктеме бойынша, көңіл-күй жағдайға емес, сана пішіне байланысты. Осы кезеңде индивидтің материалдық және рухани – эмоционалдық мәндерінің арасында нақты шектеу болады.

Даосизм бойынша, қону және өкіну сезімдерін сезіну үшін қатыгез қарым-қатынас керек, себебі тек ол ғана индивидуалдық көңіл-күйді басын, қоғамдық көңіл-күйдің тұрақтылығын қамтамасыз етеді [1].

Ежелгі Қытай идеологиясы көңіл-күйдің өзгергіштігіне ерекше мән береді, консервативті тәртіпке кері әсер ететін жағдайлар шынайы қауіп ретінде қарастырылады.

Аристотель пікірі бойынша, адамдарың сезімдері мен көңіл-күйі мемлекеттің саяси өмірінің «рухына» сәйкес айқын-

ӘЛЕУМЕТТІК КӨҢІЛ-КҮЙ КАТЕГОРИЯСЫ: ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

М.К. Шарбекова,

ал-Фараби атындағы ҚазҰУ,

«Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс»

кафедрасының оқытушысы,

А.Б. Алтынбеков,

ал-Фараби атындағы ҚазҰУ PhD-докторанты

«Көңіл-күй» категориясын ғылыми тұрғыдан зерттеу ХІХ ғғ. аяғынан бастау алып, Т. Адорно, Э. Эриксон, Д. Кэмпбелл, М. Шериф, К. Левин, С. Халл, Э. Толмен, К. Чемберлен, В. Хессе, С. Москвич, Н. Луман, М. Шелер және Г. Таджфел еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

Әлеуметтік көңіл-күй түсінігі екі мағынаны қамтиды: психологиялық және әлеуметтік. Әлеуметтік көңіл-күйді зерттеудің алғышарты ретінде ғалымдардың әлеуметтік – психологиялық феномендерді, соның ішінде, көңіл-күйді қарастыратын бағытты жағқыздыруға болады. Сезімдердің маңыздылығының салыстырмалығы туралы жеке пікірлерді ежелгі ойшылдарының еңбектерінен табуға болады.

Ежелгі Шығыста адам жаны, оның эмоционалдық, рухани әлемі – Сансараның шектеусіз тізбегінің бір бөлігі ғана болған. Осындай түсініктемә бойынша, көңіл-күй жағдайға емес, сана тәріпін байланысты. Осы кезеңде индивидтің материалдық және рухани – эмоционалдық мәндерінің арасында нақты шектеу болады.

Даосизм бойынша, қону және өкіну сезімдерін сезіну үшін қатыгез қарым-қатынас керек, себебі тек ол ғана индивидуалдық көңіл-күйді бағыт, қоғамдық көңіл-күйдің тұрақтылығын қамтамасыз етеді [1].

Ежелгі Қытай идеологиясы көңіл-күйдің өзгергіштігіне ерекше мән береді, консервативті тәртіпке кері әсер ететін жағдайлар шынайы қауіп ретінде қарастырылады.

Аристотель пікірі бойынша, адамдарың сезімдері мен көңіл-күйі мемлекеттің саяси өмірінің «рухына» сәйкес айқын-

далады. Ол дауыс беру құқығы тек ерікті адамдарда болады, себебі құлиеленушілік адам табиғатына жат нәрсе. Сәйкесінше, қоғамдық пікір де тек бинарлы, сонымен қатар, ерікті адамдардың қоғамдық пікірі «шарт» бойынша басымдылыққа ие.

Платон моделі де ұқсас болып келеді, ол көңіл-күйді еске түсіруге ықпал жасайтын ойлар айналымының диалектикасының нәтижесі ретінде қарастырады [1].

Пифагор бойынша, көңіл-күй – музыканы, түсініксіз және сана деңгейінде айқындалған әлемдік тұрақтылықтарды сезіну ортағасырлық реализмде – көңіл-күй абстракты рухани құндылықтарға тәуелді болады. *Ф. Аквинский, А. Блаженный* адамдар мен әлеуметтік топтар көңіл-күйіне теологиялық анықтама береді [2].

Стоицизм парадокстерінің бірі: кез-келген нәрсені қабылдау оны қайтару болып табылады. *Р. Декарт* ғылыми ойлау негізіне түсініктілік немесе тікелей нақтылық қағидаларын енгізу керектігін айқындаған, яғни өзгелердің пікірі мен көзқарастарын қабылдау емес, керісінше, өзіндік индивидуалдық пікірді қалыптастыру [3].

Т. Гоббс бойынша, көңіл-күй қанағаттандыру және қанағаттанбау сезімдерін қалыптастыратын қабылдаудың жиынтығы [4].

XX ғ. 30 жж. *К. Левин* әлеуметтік-психологиялық мәселерді талдау үшін бірқатар түсініктерді енгізді және оны кеңінен пайдалана бастады: «мәдени атмосфера», «әлеуметтік атмосфера», «топтың жалпы атмосферасы», «топтық климат», «әлеуметтік климат» [5].

К. Левин «әлеуметтік атмосфераны» кез келген әлеуметтік-психологиялық жағдайдың маңызды динамикалық сипаттамасы мен жалпы сипаттамасын бейнелейді және жеке жағдайлардың фоны болып табылады. «Әлеуметтік атмосфераны», «әлеуметтік климатты» бейнелеу үшін *К. Левин* екі үлкен сипаттаманы пайдаланған:

- топтың құрылымдық, мінез-құлықтық, институционалдық сипаттамалары

- мысалы, көшбасшының билік құзыреттілігінің көлемі, шешім қабылдау процедуралары, топ ішілік мәртебені бөлу, топ мүшелерінің арасындағы өзара қарым-қатынастың мінез-құлықтық ерекшеліктері және т. б.

- эмоционалдық сипаттамалар – «индивидті қоршаған ортада, социумда басымдылыққа ие сезімдер» [6].

«Әлеуметтік климат» түсінігін К. Левин салыстырмалы кең пайдаланды: кіші және үлкен топтарды, сонымен қатар, қысқа мерзімді жағдайлар мен ұзақмерзімді тенденцияларды сипаттау үшін. Климаттың эмоционалдық құрылымдардың өзгерістерін К. Левин топшілік үрдістермен, топаралық өзара қатынастарымен және психологиялық емес сипаттағы әр түрлі факторлардың-экономикалық, саяси және т. б. әсерін байланыстырған.

К. Левин теориясының артынан Ж.де Ривер өзінің «эмоционалдық климат» концепциясында қоғамның эмоционалдық климатын «мінез-құлық ортанын» бір аспектісі ретінде қарастырады және ол адамдардың іс-әрекеті мен қабылдауына, саяси бірлік пен қоғамның мәдени тұтастығына елеулі әсер етеді, - мысалы, адамдардың саяси бастамаларды қолдауына немесе қабылдамауына, мәселелерді келісім арқылы немесе керісінше, қақтығыстар арқылы шешуіне әсер етуі және т.б. [7].

Сонымен қатар, К.Левинмен салыстырғанда Ж.де Ривер «эмоционалдық климат» түсінігіне бірқатар шектеуліктер жасайды. Ж.де Ривер «эмоционалдық климатты» қоғамдағы барлық эмоционалдық қатынастармен сәйкестендірмейді. Эмоционалдық климатты эмоционалдық әлемнің өзге құбылыстарынан бөліп алу үшін ол екі талапты ұстанады: эмоция құрылымы және олардың тұрақтылығы. Ж.де Ривер құрылымдық көзқарас бойынша эмоционалдық климат пен эмоционалдық атмосфераны жіктейді (немесе ұжымдық көңіл-күй мен ұжымдық сезім). Д.же Ривер бойынша, эмоционалдық климат – қоғам мүшелерінің арасындағы эмоционалдық қатынастардың сипаттамасы, (олардың бір-біріне көмектесуге немесе көмектеспеге деген бейімділіктері), ал эмоционалдық атмосфера ортақ құбылыс бойынша ортақ уайымдау.

Д.же Ривер уайымдаудың тұрақтылығына байланысты эмоционалдық климатты эмоционалдық атмосфера мен эмоционалдық мәдениеттен бөлу қажеттілігін айқындайды. Эмоционалдық климат эмоционалдық атмосферамен салыстырғанда тұрақтылығы жоғары, ал эмоционалдық мәдениеттен

төмен: эмоционалдык климат бір адамның өмірінде бірнеше рет өзгеруі мүмкін, ал эмоционалдык мәдениет өзгеріске ұшырауы үшін ұрпақтың ауысуы қажет [7].

Әлеуметтік көңіл-күйдің пәндік және нақтық көрінісіне құндылықтық бағыттар жатады, қоғамның қайта жаңғыруында адамның қатысу деңгейін сипаттайтын оның белгілі бір деңгейде материалдық жүзеге асырылуы. Қоғам құндылықтары мен тұлғаның құндылықтық бағыттарының әлеуметтік функциялары әлеуметтанулық ойлардың классиктері М. Вебер, Э. Дюркгейм, Т. Парсонс, П. Сорокин және т. б. еңбектерінде талданған.

М. Вебер бойынша, бұхараның пікірі мен көңіл-күйі әлеуметтік іс-әрекеттің негізгі сипаттамасы болып табылатын белгілі бір әлеуметтік-мәдени кангломератты қалыптастырады. М. Вебер еріксіз ойлау конструкциялардың ғылыми абстракцияларының орнын өзгертуге талпыныс жасады, ол тек жеке факторларды жүйелеу мен түсінудің құралы, ол арқылы тарихшы шынайылықты салыстырады. М. Вебер үшін қоғамдық көңіл-күй басқаға деген субъективті пікір мен бағытқа байланысты әлеуметтік іс-әрекеттердің құрылымын бейнелейді [8].

Э. Дюркгейм бойынша, кез келген қоғамның негізі қоғамдық маңызды, ұжымдық түсініктер деп атап өткен [9]. Қоғамдық дамудың негізгі құрамдас бөлігі халық тығыздығы және қауымдастықтардың даму жолдарын факторы ретінде қарастыра отырып ұжымдық сананы бөлген. Қоғамдық көңіл-күйді айқындайтын маңызды факторлардың бірі – әлеуметтік саликалық. Қазіргі кезде саликалық еңбек бөлінісіне, яғни өмірге қажетті заттарды достық серіктестік негізінде табуға негізделген және «органикалық» сипатта болады. Басқаша айтқанда, қоғамдық немесе ұжымдық көңіл-күй қоғамның дамуы мен гүлденуіп қамтамасыз ететін адамдардың басын қосатын түрткі болады; осы мәнде көңіл-күй макроқұрылымның диалектикасының мәні болады. Дж. Фишер және К. Чон көзқарастары бойынша, «Э. Дюркгеймнің пікірі эмоциялар туралы әлеуметтанулық теорияларда негізгі рөлді атқарады және атқаруы керек».

Өзінің «*Әлеуметтану әдістері*» еңбегінде Э. Дюркгейм әлеуметтік факторларға «бір сәтті толқулардан», «көп адамдар-

дың жиналысындағы энтузиазм, жанашырлық, түсінбестіктен» бастап тәрбиелеу үрдісі барысында қалыптасатын «сезіну» әдістеріне дейін» кең ауқымды эмоционалдық құбылыстарды жатқызды [10].

«Өзін-өзі өлтіру» еңбегінде Э. Дюркгейм экономикалық конъюктураның динамикасымен байланысты, әсіресе, агрессивтілікпен және апатиямен байланысты қоғамның кейбір эмоционалдық күйлерін сипаттап берген [11]. Өзінің кейінгі еңбектерінде «Діни өмірдің элементарлық бөлімдері» (1912) Э. Дюркгейм эмоцияларды «әлеуметтік желім» және қоғамдық эволюция кезінде әлеуметтік шынайлықты құрылымдаудың маңызды факторлардың бірі ретінде қарастыруға бейім еді.

Бихевиористік бағыттың жақтаушылары Б.Ф. Скиннер және Г. Маркузе бойынша, адам мінез-құлқының өзгеруі, тұлғаның ұстанымдарының өзгеруі, өзіндік құрмет сезімдерінің қалыптасуы, түрткілер, жауапкершілік сезімінің жоғарылауы, уайымшылдықтың томендеуі өмір санасын жетілдіруді қамтамасыз етеді, сондықтан да ол – әлеуметтік феномен.

Субъективті бағыттың өкілдері (К. Терюн, С. Маколл, П. Конверс, А. Кэмпбелл) бойынша субъектінің санасының күйі өмір сапасының көрсеткіші болып табылады. Аталған авторлар өмір сапасы түсінігін «бақыт» түсінігімен, жалпы өмірмен қанағаттанушылықпен сәйкестендіреді.

Дж. Ван Гиг көзқарасы бойынша, әл-ауқат күйі, тұлғаның әлеуметтік сезімі өмір сапасын айқындауда және өмірдің құқықтық, азаматтық аспектілерімен қанағаттанушылығын айқындауда маңызды рөл атқарады.

Осы контексте нақты қоғамда басымдылыққа ие әл-ауқат көрсеткіштерін материалдық қамтамасыздықпен сәйкестендіруге негізделетін, салыстырмалы кедейшілік концепциясын қарастыру маңызды.

Салыстырмалы кедейшілік концепциясының негізін салушы И. Таунсенд өзінің кедейшілікті талдау негізіне «тұлғаның, отбасының немесе топтың қауымдастық, толығымен ұлттың фонындағы көрінетін және дәлелденетін тиімсіз жағдайы» ретінде түсінілетін біздің сезінетін шеттеуліктермен, көпөлшемді депривацияны жатқызамыз. «Көпөлшемді депривация» терми-

нін П. Таунсенд тамақтану, киім, баспаналық шарттар, ұзақ уақыт қолданатын заттар, өмір сүру орны мен шарттары секілді көрсеткіштерден тұратын, жұмысбастылық, бос уақытты өткізу, білім секілді көрсеткіштерді қамтитын «материалдық депривация» жүйесі ретінде енгізген. Салыстырмалы кедейшілік сақталып отырады, себебі теңсіздік қазіргі қоғамның ажырамас бөлігі. Осылайша әлеуметтік көңіл-күй немесе қоғамдағы әл-ауқат индивидті қоғамның өзге мүшелерімен сәйкестендіруге және салыстыруға негізделеді [12].

Жоғарғы рационалды интуиция немесе қоғамның «идеалистік» әмбебап жүйелері арқылы қоғамдық сананы түсіндіруді американдық әлеуметтанушы П.Сорокин ұсынды [13].

П. Сорокин пікірі бойынша, оның жеке көріністерінен асатын әлеуметтік-мәдени шынайылық шексіз әр түрлілігімен сипатталады: ол сезімдердің шынайылығын, рационалды интеллектіні және жоғары рационалды интуицияны қамтиды.

Иррационалды, мистикалық бағыт осы мәселені логикалық механизм арқылы ашу мүмкінсіздігін қолдайды, қоғамдық көңіл-күй табиғатында мистикалық және жоғары жаратылыстанулық бастама жатыр.

Қоғамдық көңіл-күйді интерпретациялау рухани феномендердің, соның ішінде қоғамдық көңіл-күй, шексіз айналмасын сипаттайтын тарихи айналма теориялары шеңберінде қарастыру тән.

Әлеуметтануда және әлеуметтік психологияда көңіл-күйді талдау көбіне топ мінез-құлқын талдаумен байланысты. Адамдардың белгілі бір бұқаралық іс-әрекеттерін сипаттайтын эмоционалды күйлерді талдау Г. Лебон, Г. Тард, З. Фрейд, К. Юнг, Х. Ортеги-и-Гасет, Л. Фриман, Н. Фуут, К. Харт, У. Липпман және т. б. еңбектерінде көрініс табады.

Мысалы, *Г. Лебон* бұқараның рухани бірлік заңдылығын қалыптастырған. Оның пікірі бойынша, бұқара – бейсаналы құбылыс. Индивидті оның саналы тұлғасы жоқ болатын күйге әр түрлі әдістер арқылы әкелуге болады. Ағымдағы бұқараның арасында белгілі бір уақыт болғаннан кейін, олардың әсерінен, индивид гипноздалған тұлға күйіне дейін жетеді.

XIX ғасырдың аяғында *Г. Тард* өзінің «Әлеуметтік логика» еңбегінде қоғамның эмоционалды атмосферасы феноменін

түсіну үшін маңызды бірнеше негізгі ойларды қалыптастырды. Негінен, «эмоционалдық (психологиялық және т. б.) атмосфера-сы/климат» терминін Г. Тард пайдаланған жоқ, көбіне сезімдердің әлеуметтік жүйесін пайдаланды. Эмоциялар мен көңіл-күй Г. Тард бойынша, қоғамның тұрақтылығы айқындалатын әлеуметтік бастамасының маңызды элементтерінің бірі.

Қоғамды қамтитын эмоциялар мен көңіл-күй өзара байланысты, сондықтан «ойлар мен сенімдердің әлеуметтік және индивидуалдық жүйелері, ынта мен қалаудың әлеуметтік және индивидуалдық жүйелеріне» сәйкес «сезімдердің әлеуметтік жүйесін» қалыптастырады. Жеке сезімдердің арасындағы байланыс жүйелігі Г. Тард пікірінше, белгілі бір құбылыстың құндылығы мойындалатын не басқа да сезімдердің (мысалы: біреудің мақтанышы, біреудің қызғанышы және т. б.) себепкері болатын қоғамда ортақ құндылықтақ парадигма бар.

«Сезімдердің әлеуметтік жүйесі» қоғамның және сәйкес әлеуметтік құрылымдардың өзгеруі мен күрделенуіне байланысты құндылық және мазмұндық жағынан өзгеруі мүмкін. «Сезімдердің әлеуметтік жүйесінің» өзгерістері, өз кезегінде қоғамдық дамудың міндетті шарты болып табылады. Қоғамда эмоционалдық атмосфераның құрылымдық өзгеруіне (симпатия мен антипатия балансының өзгеруі және т.б.) әкелетін факторлар болады. Мұндай факторларға саяси толқулар мен саяси сайлау науқандары жатады. Сонымен қатар, қоғамда «әлеуметтік жүректің» «реттеушілік» рөлін атқаратын факторлар болады. «Реттеушілер» жеке индивидтер мен топтардың көңіл-күйлерін синхронизациялануын қамтамасыз етеді. Мұндай «реттеушілерге» Г. Тард белгілі бір уақыт аралығында өмір сүретін харизматикалық көшбасшыларды (діннің негізін салушыларды, апостолдар, реформашылдарды), кезекті қоғамдық іс-шараларды және т. б. жатқызады Г. Тард теориясының негізгі түсініктерінің бірі – жұғушылық, көңіл-күйдің бір әлеуметтік топтан екіншісіне берілуі [14].

Г. Лебон мен Г. Тард теорияларын талдай отырып, психологиялық ғылымдардың докторы *Н.Е. Симонович* мынадай қорытындыға келеді: қоғамдық көңіл-күй белгілі бір сипаттамаға ие болады. Бұл топта ерекше көрінетін индивидтердің руха-

ни біртұтастығы (Г.Лебон), немесе белгілі бір мінез-құлықты жүктыру механизмі болуы мүмкін (Г.Тард).

Әлеуметтік көңіл-күйді оның жалпы психологиялық негіздерінсіз, оның генезисінің, қызмет етуінің және дамуын негізгі заңдылықтарын есептемей әлеуметтанулық қарастыру мүмкін емес. Осы мәнде зерттеу үшін Ч. Кули, Дж. Мид, Р. Линтон рөлдік теориясы мен Т. Парсонс пен Р. Мертонның функционализм теориялары ерекше құндылық. Ғалымдардың ғылыми жұмыстарыне негізделе отырып, индивидтің әлеуметтік сезімдері оның өмір сүру кезінде берілген рөлдерді қандай деңгейде меңгеруіне, бір ролден екіншісіне ауысу дайындығына тәуелді деп айтуға болады. Егер рөлді меңгеру үрдісі белгілі бір қиындықтармен жүзеге асырылған болса, рөлдік қысым қалыптасады, ол адекватты емес рөлдік дайындықпен, осы рөлді орындау кезінде туындайтын рөлдік қақтығыспен және сәтсіздіктермен күшейе түседі.

Л. Уорд – американдық әлеуметтанудағы психологиялық эволюционизмнің негізін салушы, оның пікірі бойынша, әлеуметтану негіздеріне психология қағидалары енгізілуі керек. Қоғамдық өмірдің психологиялық механизмдерін талдауға ол өзінің негізгі ғылыми еңбектерін арнаған. Ол оларды «табиғи» прогресс (эволюцияның жалпы заңдылықтарының жүзеге асырылуы) және «жасанды» (адамдардың белсенді іс-әрекеті) деп екіге бөледі.

Л. Уорд ең алдымен, қоғамды қозғалысқа келтіретін қоғам дамуының субъективті, белсенді жақтарына ерекше қызығушылық білдіреді. Қоғамдық өмірдің негізгі факторы ретінде Л. Уорд адамдардың қалауын қарастырды (аинтық, сексуалдық қызығушылықтар), олардың негізінде күрделі қажеттіліктер қалыптасады: интеллектуалдық, адамгершілік, эстетикалық. Қоғамдық өмірде сонымен қатар, саяси өмірде маңызды рөлді ақыл емес, эмоциялар атқарады. Л. Уорд сезімдері күшті болған адамдар тарих қозғалысына елеулі әсер етеді деп есептеген.

Осылайша «әлеуметтік көңіл-күй» ғылыми термин ретінде алуан түрлі бағыттағы ғалымдармен белсенді түрде ХІХ ғасырдың аяғынан ХХ ғасыр бойы зерттелініп келе жатыр және ХХІ

ғасырда да жалғасады, себебі, әлеуметтік көңіл-күйдің құрылымы мен топтамасымен байланысты көптеген мәселелер пікірталас туғызады және анық болмайды. Осы түсініктің күрделілігі, талдаудың қалыптасқан теориялық-әдістемелік негіздерінің жөқтығы, әлеуметтік көңіл-күй мониторингісі мен айқындаудың құрал-саймандардың жетілмегендігі концептуалдық жаңа жүйелік негіздердің тереңдігін қажеттілігін қамтамасыз етеді.

Қазіргі кезде әлеуметтану әлеуметтік көңіл-күйді түсінудің өзіндік бағытын қалыптастырады. Бұл категория – қазіргі әлеуметтанудың ажырымас бөлігі. Осы әлеуметтік құбылыстың көп жақтылығы оның әлеуметтанудағы көп анықтамалығына негіз бөлады.

- Әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық бағыттардың біртұтастығына ерекше мән беріледі;

- Тұлғаның және әлеуметтік топтың өмір шарттарына деген тұрақты эмоционалдық-психологиялық жауап қайтаруы. Осы кезде субъектінің белсенділігі, оның өзіндік актуализациялануы, оның әлеуметтік үрдістерге ену сипаттамасы айқындалады,

- Әлеуметтік субъектілердің өзіндік мүмкіншіліктерін бағалау және өмірінің әр түрлі аспектілерімен қанағаттану деңгейінің арасындағы өзара байланыстың интегралдық сипаттамасы.

«Әлеуметтік көңіл-күй» түсінігінің эмпирикалық интерпретациясы әлеуметтік көңіл-күй деңгейін, сипаттамасын талдауға және бағалауға мүмкіндік беретін нақты индикаторларға, көрсеткіштерге шығуға мүмкіндік береді. Әлеуметтік көңіл-күйдің индикаторы ретінде өмірдің әр түрлі аспектілерімен қанағаттану/қанағаттанбаушылық деңгейі, ертеңгі күнге деген сенімділік/сенімсіздік, уайымдататын маңызды мәселелер, экономикалық және саяси реформалардың әлеуметтік маңыздылығы туралы бағалау, саяси құрылымдарға қатынас.

Қазақстанда 2004 жылдан бастап отандық социологиялық ғылымда және саяси алаңда әлеуметтік көңіл-күй категориясы қоғамдық-саяси жағдайдың интерпретациясы ретінде бекітіледі. Әлеуметтік көңіл-күй, таңдаулар мен түсініктердің құрылымының және факторлардың негіздемелері қалыптаса басталады. Қазақстанда қоғамдық көңіл-күй мен қоғамдық рух феноминологиясына қызығушылық қалыптаса бастайды.